

FRONT-LINE

Vanesa Matajč

*Profesor, mačke in potres***Kajetan Kovič: PROFESOR DOMIŠLJIJE. Ljubljanska zgodba**

Založba Mihelač, Ljubljana 1996

Pred sto leti je Ljubljano pretresel ne zelo usoden potres, katerega posledice so prebrisani mestni možje rahlo potencirali, tako da je cesarski Dunaj sočustvovaje razvezal državni mošnjiček. V materialnem pogledu je torej omenjeni potres Ljubljani prinesel precejšnjo korist. Dandanašnji se njegova koristnost nadaljuje vsaj v duhovnem smislu, saj je njegovo lansko obletnico spremilo četvero privlačnih besedil, dvoje novel (Lele B. Njatin in J. Hudečka) in dva romana: *1895, potres* (J. Virka) in letošnji, "zamudniški", Kovičev *Profesor domišljije*.

Poleg skupne temeljne motivne inspiracije družijo oba romana še vsaj ena očitna stična točka: oba namreč le kar najmanj zanima samo zgodovinsko dejstvo potresa, vpeljeta ga bolj ali manj šele v svoj iztek, v glavnini obeh pripovedi pa dogodek potresa ni zares zgodbeno funkcionalen. Tako pri Virku kot pri Koviču nastopa, vsaj v devetih desetinah besedila, kot prispodoba duševnega pretresa (zaljubljenih protagonistov) in samo pri Koviču na zadnjih nekaj straneh postane zgodbeno konstitutiven kot usoden poseg – preobrat v življenju njegove junakinje, hkrati pa tudi idejno konstitutiven kot ilustrativna sinekdoha človekovega položaja v svetu. Vsekakor pa je razglašeni spomin na potres pri obeh piscih očitno prebudil zanimanje za vpogled v meščansko Ljubljano s konca stoletja. Virk jo prikazuje prek mreže drobnih javnih dogodkov tedanjega časa, časopisnih

notic in nadrobne zunanje scenerije, Kovič pa jo mozaično gradi z opisom množice življenjskih usod, ki zadevajo ob usodo naslovnega junaka. Morda se zato tudi po formalno-tehnični plati njegovo besedilo razlikuje od Virkovega, ki začenja s principom "in medias res". Kovič svoje besedilo oblikuje na način, ki od daleč spominja na dramatiko: v uvodnih, sicer zgolj nakazanih poglavjih, sistematično, lepo po vrsti predstavlja značaje in življenjepise oseb, ki ustvarjajo zgodbeno dogajanje. Ta, na prvi pogled precej "surova", res ne zelo rafinirana tehnika (ki jo pozneje nadomestijo retrospektive) povzroča učinek svojevrstne didaskaličnosti, ki pa je dejansko formalni ustreznik motivno-tematskega "centra", ljubezenske – in življenjske – igre. Prvo, ljubezensko, skuša režirati Jernej Petrič, naslovni "profesor domišljije".

Jernej, profesor na trgovski šoli, človek s klavirno socialno provenienco in tudi sicer neimpozantna pojava, zanosno goji dvoje obrambnih mehanizmov: "znanstveno" preučevanje potresov (njegov rezultat naj bi bila sposobnost napovedovanja le-teh in torej preprečevanje katastrofičnih posledic) in ljubezensko pesnikovanje, s katerim bi rad vzdramil srce ugledne gospice, nesrečno poročene sestrične Ursule. Z navdihom, zrenjem svoje oboževanke, se oskrbuje v umetniškem salonu njene matere, ne da bi se Ursuli – ker se pač zaveda vnaprejšnjega poraza zavoljo svoje brezbarvnosti – kakor koli skušal približati. Ko pa se sreča z bivšim sošolcem, zdaj galantnim častnim konzulom Romunije in premožnim poslovnežem Kristijanom Ravbarjem, si naposled izdela altruističen, bolje: mazohističen načrt za osrečitev svoje dame. Po sistematični strategiji oziroma režiji jo "preda" socialno primernejšemu prijatelju. In tako steče lahkotna vodvilška igra, ki se nedolžno začne in naj bi se po kratkem osrečevanju Jernejeve "dame" enako nedolžno končala. Kot pa se pri človeških strategijah pogosto zgodi, v Jernejevo pedantno režijsko kolo zatakne palico usoda, ki irealno, idilično igro, kot jo prisposablja maškaradni ples, sprevrže v stanje odvrženih krink, v pristno "zimsko romanco". Usoda svoj zahrbtni postopek ponovi, tudi ko režijo vzameta v svoje roke Kristijan in Ursula. Tudi v življenju obrobni oseb, kot sta Jernejeva stanodajalka Amalija Kirm ali Ursulin soprog Feliks Bergant, prej ali slej v mirni dogajalni tok vsakdanjosti posežejo mučna presenečenja. Zato goji učinek presenečenja tudi posebna vsebinska kombinacija Kovičeve proze: v svojih idejnih podlagah namreč delno ohranja princip – ne ravno

strogega realističnega kavzalnega determinizma, ampak njegovo "zmehčano" različico, ki sicer občasno, predvsem v psihologiziranju, uveljavlja determiniranost junakov s socialnim izvorom in okoljem, a se bolj oprijema zgolj logične, verjetne in mogoče vzročne povezave dogajanja in osebnosti romanesknih junakov. V zgodbo, ki jo podlaga opisana idejna usmeritev, pa Kovič poudarjeno vnaša njeno popolno *nasprotje*: povsem nepredvidljive, človekov razum in načrte – in tako tudi realistični nazor kavzalnega determinizma – presegajoče dogodke. Ta kontrast je bržkone vsebinski temelj zadnjega Kovičevega romana.

Najbolje ga ilustrira razmerje med "znanstveno" nastrojenim naslovnim junakom in "presežnim" dogodkom dobesedno in metaforično razumljenega potresa. "Profesor domišljije" najprej – na nekako nižji ravni – propade kot ljubezensko-altruistični strateg, saj se človeška duševnost njegovega prijatelja in njegove "dame" pokaže kot zelo nepredvidljivo in neobvladljivo, zelo "občutljivo potresno območje": nosilci vlog v Jernejevi igri začno nenadoma drastično prepletati vloge z resničnostjo. Enako klavrno "profesor" propade kot amaterski seizmolog. Morda je prav zato, ker se upira in verjame v možnost racionalizacije sveta, upora slepemu naključju (potresa), karakteriziran kot "profesor *domišljije*". Kovič tovrstne ambiciozne – in očitno povsem fantazijske projekte prenapetega racionalizma – ljubeznivo ironizira: četudi je Petrič že končal svojo lično potresno študijo, bližnje katastrofe niti ne sluti. Pač pa so jo, kot pove uvodni odstavek, razločno zaslutile – ljubljanske *mačke*.

Ironija pretika sicer marsikateri odlomek *Profesorja*, zlasti tisti, ki popisuje profesorjev poskus sinteze seizmološkega in poetičnega navdiha v obliki vodnikovske "protipotresne budnice" ("Potresi so peklena stvar, store navadno velik kvar. /.../ Zato, o človek, v duhu čil, zatiraj moč peklenških sil!"). Ironija okrepljuje značilno Kovičevo distanco do pripovedovanega, poudarja pripovedovalčevo avktorialnost: najprej v eksplicitnih komentarjih dogajanja meščanskega vsakdanjika, družabnega življenja, nazorov in pravi, v eksplicitni psihologizaciji, ki, tako začinjena, ne učinkuje nadležno. Pojavlja pa se tudi na ravni same zgodbe, z implicitnim komentatorstvom, z izbrano leksiko. Prav ta najpogosteje omogoča distancirano presojo dogodkov, značajev in nazorov z zadržanim, skorajda suhotnim, a zelo rafiniranim "minimalističnim" humorjem, ki vdira v izrazito epični

slog.

Kombinacija tako vzpostavljajoče se distance in gladko tekoče, presenetljivo homogene zgodbe tudi v tej Kovičevi prozi torej ni zatajila. Mozaično grajena zgodba hkrati zelo nevsiljivo razkriva svoje idejne temelje oziroma dejansko vezno tkivo: postavljenost razuma pred zagonetno metafizično uganko človekovega položaja v svetu, njegovih spoznavnih možnosti – ali predvsem nemožnosti. Že sama minimalističnost individualnih zgodb, pripovedi o različnih življenjskih usodah, po svoje razvrednotuje njihovo posamezno, zasebno usodnost in pomenljivost: "Z vidika večnosti je navsezadnje vse to mrgolenje, ki se zdi mrgolečim tako pomembno, zgolj ples steklenih biserov v kalejdoskopu." Usodnost preobrata v Ursulinem življenju, pa tudi pomenljivost njenih "metafizično" obarvanih samospraševanj, dokončno relativira in razvrednoti sklepi, vsakdanji prizor mačka, ki huščne čez vrt. "Igra" je znosna le igralcu, ki hodi iz prizora v prizor in ne skuša uzreti (očitno nedoumljive) celote. Z vero v možnost celovitega vpogleda in režije "theatrum mundi" se lahko naivno opaja le domišljavi "profesor domišljije". To spoznanje o nespoznavnosti je v Kovičevem zadnjem romanu edino možno spoznanje, čeprav se (še) ne izteče v sodobni ontološki pluralizem. Pač pa sklep besedila podčrta popolno ambivalentnost samointerpretacije človeka, čigar pogled tava od up vzbujajočega zarodka do resignacijo vzbujajočega mrliča. S to svojo, zlasti v drugem delu besedila razraščajočo se idejno podlago kot tudi z ironično pripovedovalčevo držo *Profesor domišljije* vendarle presega raven na prvi pogled morda preprostega branja.